

KIRJA-ARVOSTELU

Elise Pihlajaniemi

Koukussa kirjoihin

Elise Pihlajaniemi, väitöskirjatutkija, Turun yliopisto (KEVEKO), ekpihl@utu.fi

Rantala, Heli; Sarjala, Jukka; Tunturi, Janne; Ijäs, Ulla & Hakkarainen, Heidi: *Kirjojen kaipuu – Kirjakulttuuria 1800-luvun alun Suomessa*. Gaudeamus 2024. 287 s.

Mikä yhdisti 1800-luvun alkupuolen Suomessa ylioppilas Sjögrenin menetettyjä yöunia, kamreeri Mozellin huutokauppatoimintaa ja Parikkalassa lukutaitoa levittänyttä Kalle-pappia? Vastaus on yksinkertainen: kirjat.

204

Maallinen kirjallisuus sekä nouseva moderni kirjakulttuuri alkoivat 1700-luvun lopusta lähtien näytellä tärkeää osaa suomalaisella kulttuurikentällä. Aikakauden suomalaista kirjahistoriaa lähestyy helmikuussa 2024 ilmestynyt yleistajuinen tietokirja *Kirjojen kaipuu – Kirjakulttuuria 1800-luvun alun Suomessa*. Teos keskittyy kirjakulttuurin historiaan 1700-luvun lopulta 1800-luvun alkupuoliskolle useasta teemasta käsin. Kirjassa haetaan – ja myös annetaan – vastauksia siihen, millainen oli kyseisen aikakauden ihmisten suhde kirjoihin sekä millainen maailma suurten kirjanystävien eli bibliofiilien ympärillä levittäytyi.

Kirjan ja siihen innoittaneen tutkimuksen taustalle valittu ajanjakso on kutkuttava. Perinteisesti 1800-luvun alku on näyttäytynyt isäntävaltakuntaa vaihtaneessa Suomessa suurten muutosten aikana, ja siksi tuntuikin raikkaalta lukea jatkumoista, katkosten korostamisen sijaan. Tämä näkyy siinä, että teoksessa 1800-luvun aikaa ”tarkastellaan sen omista lähtökohdista käsin eikä myöhempien saavutusten valossa”. Valittu lähestymistapa on onnistunut. Se tuo päivänvaloon ainakin suurelle yleisölle aiemmin historian hämyssä uinuneen ajanjakson, jolloin ”Suomi ei ollut selkeästi määriteltävissä oleva kulttuurinen kokonaisuus vaan monin tavoin avoin erilaisille kehityskuluille ja tulevaisuuksille”.

Teos on miellyttävää luettavaa erityisesti siksi, että Heli Rantalan, Jukka Sarjalan, Janne Tunturin, Ulla Ijäksen sekä Heidi Hakkaraisen koostama kirja on yhtenäinen kokonaisuus. On ilahduttavaa, että kirjassa ei rakenteellisesti päädytty perinteiseen, toimitettuun artikkelikokoelmaan, joissa – kuten moni tietää – usein hypitään aiheesta aiheeseen ja ihmisestä toiseen ilman, että kirjan artikkelien teemoja yhdistää muu kuin jokin löyhä yleisteema. Nyt oli onnistuneesti valittu tehdä toisin. Kirjan narratiivi kulkee jouhevasti eteenpäin, vaikka kirjoittaja ja teema vaihtuukin.

Liekö syynä tämä artikkelikokoelmasta poikkeava rakenne, vai tietokirjoittamiseen ansioituneiden tutkijoiden varma työote (vai molemmat), mutta nautin itse siitä, miten *Kirjojen kaipuu*

yhdistää taitavasti sekä tietokirjoittamisen faktapohjan että hieman tarinallisemman kirjoittamisperinteen. Tähän tarinallisuuteen laskea esimerkiksi kirjan alussa olevan henkilöesittelysivun, joka tuo lähteissä esiintyvät ihmiset lähelle, ja josta on helppo tarkistaa, kenestä kulloinkin puhuttiin. Tietopuolta kirjassa edustavat tarkat ja runsaat lähdeviittaukset, kattava lähdeluettelo sekä paikannimi- ja henkilöhakemistot. Teoksen rakenne on looginen. Johdantoluvun jälkeen lukija perehdytetään kirjojen maantieteeseen eli paikkoihin, joissa kirjoja saattoi ostaa, lukea tai säilyttää. Toinen pääluke keskittyy kirjakokoelmiin ja kirjastoihin kolmannen luvun esitellessä lukijalle kahta edellistä lukua tarkemmin joukon ihmisiä, joiden elämässä kirjoilla oli suuri merkitys. Kirjan lopettaa lyhyt loppuluku, joka tiivistää kirjan olennaisimman sisällön.

Kirjojen kaipuu tarjoaa lukijalleen paljon uutta tietoa parin sadan vuoden takaisesta kotimaisesta kirjakulttuurista. Edelleen ajankohtainen ajatus on esimerkiksi kirjojen kierrättäminen: luettuja teoksia myytiin eteenpäin, jotta oli varaa hankkia uutta luettavaa. Olikin kiinnostavaa saada tietää, miten tuon ajan kirjallinen kulttuuri oli ”pikemminkin jatkuvaa painotuotteiden virtaa ja vaihtoa kuin niiden pysyvää keräämistä ja omistamista”. Hurjan kiinnostavina pidin myös kirjojen ”ahmintaa” ja kertakäyttökulutusta koskevia osuuksia – etenkin kun tällaista kirjojen ahmintaa koettiin Suomessa jo 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa! Ahmintaan ja jatkuvaan uuden luettavan himoon liittyy läheisesti kirjassa esiin nostettu lukuhalu (*Lesesucht*), tarkoittaen maanista ja lähes hallitsematonta lukemista. Omana ajanamme, jolloin kirjat edustavat perinteistä sivistyneisyyttä, on kieltämättä suloista lukea tunnontuskissa kieriskelevästä rovastista, jonka syntilistan turmeltuneinta osiota edustavat ahmien luetut romaanit ja ”köyhillä sisällöillä” mielen täyttäneet sanomalehdet. 1800-luvun alussa nämä synnintuskat ovat tietenkin olleet aitoja, ja se tekee rovastin synneistä entistä kiinnostavampia.

Kirjojen kaipuun parasta antia on osoitus siitä, että 1800-luvun alun Suomi ei ollut kirjakulttuurin saralla suinkaan pysähtyneisyyden, vaan pikemminkin vaivaa näkevän lukemisinnostuksen, uusien lukuseurojen, nousevan lukuhalon sekä monien aloittelevien kirjapainojen ja -myymälöiden aikaa. Sanomalehtiä alkoi ilmestyä ja kirjojen maailma avautua naisille sekä alemmille säädyille. Lukijaa kuitenkin muistutetaan aiheellisesti siitä, että vaikka rahvaan lukemaan oppiminen yleistyi 1800-luvun alussa, varsinainen kirjainnostus Suomessa oli silti vielä melko pienten piirien, kuten akateemisen maailman jäsenten, papiston ja säätyläisten, varassa. Ja miten muutenkaan asia olisi ollut: ajalla, jolloin ruotsiksi saattoi lukea maallisia klassikoita ja uutuuksia laidasta laitaan, suomenkielistä kirjallisuutta lukevan rahvaan saatavilla oli hengellisen kirjallisuuden ohella ainoastaan almanakkoja ja aapiskirjoja. Lukuhalon tyydyttäminen vaati välttämättä laajaa kielitaitoa: ruotsinkielinen 1800-luvun alun käännetty kirjallisuus jäi kauas englannin-, saksan- ja ranskankielisestä kirjatarjonnasta.

Kirjojen kaipuu esittelee lukijalle kattavan yleiskuvan ohella monia 1800-luvun kirjamaailman kiehtovia yksityiskohtia. En ollut itse aiemmin kuullut tien päällä mukana kulkevista taskukirjastosarjoista tai kirjahuutokaupoista, tai siitä, että kirjakaupasta ostajan tie saattoi käydä kirjansitojalle. Näin siksi, että monet kirjat myytiin 1810-luvulla sitomattomina painoarkkinippuina. Foliokokoiset niput piti erikseen sitoa kansiin tai vähintäänkin leikata auki ennen lukemista. Myös kirjakulttuurin leviäminen jo 1800-luvun alussa käsityöläisten ja merimiesten pariin oli itselleni uutta tietoa, samoin kirjojen tilaamisen ja saamisen välinen kuukausien mittainen odottelu-aika. Tämän päivän ihmiselle näin pitkä tilaamisprosessi tuntuu toivottaman hitaalta: jos 1800-luvun innokas lukija tilasi kirjan keväällä, saattoi hän jopa syksyllä jo saada opuksensa luettavaksi. Kirjojen ja lukemisen eteen nähtiin todella vaivaa ja uhrattiin rahaa. Tämän ajatuksen pohjalta ymmärtää hyvin teoksessa esitellyt hupaisat sanomalehti-ilmoitukset, joiden avulla omistajat etsivät kaupungilla hukkuneita ja lainareissulle unohtuneita kirjojaan.

Kasvatustieteilijää teoksessa elähdyttää lisäksi lasten ja nuorten kirjakulttuurin synnystä kertominen. Teemasta kirjoittavan Heidi Hakkaraisen tärkeä muistutus on, että 1800-luvun alussa juuri lukemaan oppimisen nähtiin olevan rahvaalle reitti uskonnon pariin. Samaan aikaan säätyläisten parissa kasvatusta, kirjat ja oman elämänpolun löytäminen alkoivat kietoutua yhteen. Pidän kovasti siitäkin, miten Janne Tunturi esittelee lukijalle Fredrika Runebergin (os. Tengström) itsenäisenä kirjallisena tekijänä, eikä ainaisena sivurooliin jäävänä kansallisrunoilijan vaimona, jollaisena suuri yleisö hänet kenties parhaiten tuntee.

Ainoa asia, joka kirjassa tuntui olevan hieman väärässä paikassa, oli lähdeluettelon jälkeinen liite *Alkuperäismateriaalista ja sen käytöstä*. Tämä ehdottoman tarpeellinen liite olisi paremminkin voinut sijaita aivan kirjan alussa. Uskoisin kirjakulttuuria koskevien alkuperäislähteiden kiinnostavan lukijaa sen verran, että näistä olisi ollut mielenkiintoista lukea ennen kirjan varsinaiselle annille avautumista. Ainakin itse ehdin jo olla hieman hädissäni, että kai tällainen lukijaa auttava osuus kirjassa ylipäätään on mukana, ennen kuin törmäsin siihen aivan viimeisillä sivuilla. Kirjan loppuun oli liitetty myös kirjoittajien osuudet eri lukujen suhteen. Tämä ratkaisu on mielestäni onnistunut: näin toimien *Kirjojen kaipuu* oli enemmän tarinallisen tietoromaanin kuin kirjahistorian oppikirjan kaltainen. Ja turhaan kirjoittajien nimet lukujen yhteydessä varsinaisessa tekstissä olisivatkin olleet: tyyliltään yhtenäiseksi hiotusta tekstistä ei huomannut alaluvuittain tapahtuvaa kirjoittajan vaihtumista.

Kaiken kaikkiaan *Kirjojen kaipuu – Kirjakulttuuria 1800-luvun alun Suomessa* on tietokirja, jonka kaltaista kaiken yleistajuisen tietokirjoittamisen pitäisi olla. Rantalan, Sarjalan, Tunturin, Ijäksen ja Hakkaraisen koostama teos johdattaa lukijan kirjakulttuurin menneeseen maailmaan raikkaasti ja ihmisläheisesti, mutta silti vankan akateemisesti sekä taustatutkimukseen nojaten. *Kirjojen kaipuu* on oivallinen esimerkki siitä, miten ansioitunut ja sivistävä tietokirjallisuus pystyy samalla olemaan raikkaan viihdyttävää.